

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1185575/1

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב אליעזר איגרא, הרב שלמה שפירא, הרב צבי בן יעקב

המערערת: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד חנן דרי)

נגד

המשיב: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד אלדד אופק)

הנדון: דרכי שומת עסק; בטלות הסכם מקפח שנערך בהעדר יכולת להבין את משמעותו ואושר ללא שבית הדין יבחן אם הובן

החלטה

רקע

לפני בית הדין מונח ערעורה של האישה על פסק דינו של בית הדין האזורי שקבע שדרישתה לביטול הסכם הגירושין נדחית ומשכך הסדרי חלוקת הרכוש שנקבעו בו יהיו תקפים. קביעת בית הדין נקבעה על סמך שלוש הנחות:

א. האישה, בחתימתה, הסכימה והתחייבה לכל האמור בהסכם הגירושין גם במקום שברור לנו שהיא לא יודעת לקרוא [...] והאישה אינה נאמנת לומר שלא ידעה מה כתוב בהסכם.

ב. לא מצאנו שהאישה קופחה באופן משמעותי – גם לטענתה – בחלוקת הרכוש בכדי שיביא לביטול ההסכם.

ג. האישה עצמה – לאורך זמן – התנהגה והתנהלה על פי האמור בהסכם, ואם כטענתה שלא הסכימה להסכם ולא ידעה מה כתוב בו היה עליה לדרוש את ביטולו מייד, סמוך ונראה לאישור ההסכם, ולא לאחר זמן רב.

בית דיננו קיים שני דיונים בתיק זה. הדיון הראשון נערך לפני למעלה משנה וחצי, לפני הרכבו הקודם של בית הדין. בעקבות הדיון הוציא בית הדין את החלטה דלהלן שהגדירה את היקף המחלוקת בין הצדדים וקבעה את הדרך לעמוד על אמיתת הדברים, וזו לשונה:

טענתה המרכזית של המערערת היא שהסכם הגירושין הוא הסכם מקפח שבו ניכס הבעל לעצמו את מירב הרכוש שצברו הצדדים, לדבריה: ההסכם אושר תוך כדי הטעייתה, בית הדין לא בדק תנאי ההסכם, ומשכך הסכמתה שנעשתה מתוך חוסר ידיעה אין לה תוקף.

הצדדים שטחו לפנינו את טענותיהם באריכות. למעשה שני הצדדים הודו שלא נערכה בדיקה חשבונאית לשוויין של זכויות הצדדים.

כשנמצא אופן חלוקת הרכוש בין הצדדים: הבעל קיבל את חלקה של האישה בדירה, ובהתאם לכך ישלם את חוב המשכנתה המוטלת על הדירה וכן את

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

החובות שנצברו לצדדים. בתמורה להנ"ל תקבל האישה את הגן שבו היא עובדת. כמו כן נקבע שכל צד יישאר עם הזכויות שצבר.

יש לציין שבהודעת יחידת הסיוע לדיינים מיום כ"ח באב התשע"ה (13.8.15) נכתב שבמסגרת משאומתן שנערך בין הצדדים הוסכם על פניה לאקטואר, אך הדבר טרם נעשה. עוד נכתב שאין בשלות של הצדדים להגיע להסכם ומומלץ לפנות לייעוץ משפטי. משכך לא ברור על סמך מה נקבעה צורת החלוקה בהסכם שאושר ימים ספורים אחרי הודעה זו.

אין חולק ששווי של הגן לא נבחן; למרות הצהרות הצדדים על שווי דירתם באותה עת – דבר זה לא נבחן (השווי שאמרו הצדדים באותה עת, 1,600,000 ש"ח, נראה נמוך משווי דירה שכזו באזור זה ובבניינים אלו), כמו כן גובה החובות שהבעל לקח על עצמו אינו ברור.

שווי הזכויות הפנסיות שצבר כל אחד מיחיד הצדדים בתקופת החיים המשותפת לא נבחן גם הוא על ידי אקטואר, ולכאורה נראה שהזכויות הפנסיוניות שצבר הבעל עולים לאין ערוך על זכויות האישה.

אין ספק שללא בחינת הנתונים הכספיים על ידי גורם מקצועי לא הייתה יכולת לבית הדין ואף לא לצדדים לבחון אם הסכם חלוקת הרכוש הגיוני. משכך ספק אם הייתה יכולה להיות הסכמה לחלוקת רכוש, חלוקה שפרטיה עלומים.

במקרה שלפנינו הבעל הוא שהיה מעוניין להתגרש ולאשה לא היה עניין בדבר, ומשכך קשה לומר שהסכימה לחלוקת רכוש לא ברורה, רק כדי לקבל את גיטה. ובפרט שההסכם היה לשלום בית ורק לחילופין גירושין.

לאור האמור בית הדין ממנה את ר"ח [...] כאקטואר לשום שווי של העסק (הגן) השייך לצדדים והזכויות הפנסיוניות שצבר כל אחד מהם.

עד כאן לשון ההחלטה.

הליך האקטואריה התקיים בעצלתיים – המשיב לא שיתף פעולה, ומשכך התעכב דוח האקטואר. בסופו של דבר הוגש לבית הדין דוח בין לגבי שווי הגן ובין לגבי איזון הזכויות, בדוח זה נבחנו זכויות ותשלום חובות, אם כי לא כל שיעור החובות ותשלומם הוזכר בדוח. בין כך ובין כך, עם התקדמות ההליך, התגרשו הצדדים, והבעל ממשיך לגור בדירה עם הילדים. שני הצדדים העלו על הכתב את טענותיהם לגבי דוח האקטואר. בתקופה זו יצא אחד מחברי ההרכב לגמלאות, לפיכך קיים בית הדין בהרכבו החדש דיון נוסף, והצדדים העלו את טענותיהם ומענותיהם בנוגע לחובות ולשווי הגן. לאחר הדיון ולצורך השלמת התמונה ביקש בית הדין חוות דעת שמאי בנוגע לשווי הדירה, חוות הדעת התקבלה בבית הדין. ועתה נבוא להכריע לגופו של הערעור.

דיון

הנסיבות וההליכים הקודמים

נסיבות סכסוך הגירושין ואישור ההסכם הן כדלהלן:

הבעל הגיש תביעת גירושין כנגד האישה ביום ו' בתשרי התשע"ה (30.9.14) ובה האשים את האישה בקשרים עם גבר זר. האישה הכחישה קשר האוסר אותה על הבעל, התלוננה על יחסו כלפיה במשך השנים וסירבה להתגרש – כך על כל פנים לעת הגשת התביעה. בית הדין הפנה את הצדדים ליחידת הסיוע לצורך משאומתן שנערך באמצעות העובדת הסוציאלית. בשלב מסוים נקבע שהצדדים יפנו לאקטואר להערכת שווי העסק, הדבר לא נעשה. הצדדים הופיעו בבית הדין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

באייר התשע"ה (מאי 15) והודיעו על כוונתם לערוך הסכם שלום בית ולחילופין גירושין שעיקרו: הבעל יקבל את הדירה וישלם את החובות והאישה תקבל את הגן שבו עבדה, בית הדין לא בדק מהותן של הסכמות ממוניות אלו. לאחר כמה חודשים ולפני הדיון שנקבע לאישור ההסכם הודיעה יחידת הסיוע על הפסקת המשאומתן, מכיוון שהצדדים לא בשלים להליך גישור מאוזן, והמליצה לצדדים לקבל ייעוץ משפטי. למרות זאת ימים מספר לאחר מכן ביום ט' באלול התשע"ה (24.8.15) הופיעו הצדדים והציגו הסכם שלום בית ולחילופין גירושין. במסגרת ההסכם נקבעה חלוקה רכושית מיידית שתבצע בפועל ימים מספר לאחר מכן.

עקרונות ההסכם היו: הבעל יקבל את דירת הצדדים וישלם את חוב המשכנתה ואת חובות הצדדים כפי שהוזכרו בסעיף 23 להסכם ושהזכויות הפנסיוניות שצבר יישארו שלו תוך ויתור האישה על זכויותיה בזכויות אלו. בתמורה תקבל האישה את כל הזכויות בעסק – גן הילדים, העסק הוא דירת שני חדרים שכורה שבה שימשה האישה כגננת וכמנהלת, בשיתוף הבעל שניהל את העניינים הכספיים של הגן, כמו כן זכויותיה הפנסיוניות של האישה יישארו לה והבעל מוותר על זכותו בזכויותיה. עוד נקבע בהסכם איך ינהלו הצדדים את חייהם ממועד זה ואילך. בית הדין אישר את ההסכם ונתן לו תוקף של פסק דין.

כפי שנתבאר הצדדים הביאו את ההסכם לאישור בית הדין, אך את הנתונים לגבי חלוקת הרכוש לא בדק בית הדין וברור שגם לא האישה. לא היה ידוע לצדדים שוויו האמיתי של הגן ואם יש לו שווי, וברור שלא נבחנו הזכויות הפנסיוניות של צד מן הצדדים, לא ברור גם אם גובה החובות המוזכרים בהסכם נבחנו ואם החובות חובות אמיתיים. סעיפים 5–9 להסכם קבעו שברגע שאחד מהצדדים יבקש להתגרש, ישתף הצד השני פעולה בהליך הגירושין והאישה תעזוב את הדירה בתוך עשרה ימים, שהרי בין כה ובין כה אמורה הייתה הדירה לעבור לרשות הבעל מייד סמוך לאישור ההסכם.

ביום י"ז בשבט התשע"ז (13.2.17) הגיש הבעל את תביעתו לגירושין ובקשה לפינוי האישה מהדירה. בתגובה הגישה האישה ביום כ"ב באדר התשע"ז (20.3.17) תביעה לביטול ההסכם ובמסגרתה הגישה בקשה למינוי אקטואר שישוו את זכויות הצדדים, לדבריה הבעל ניסח את הסכם במרמה תוך הצגת מצג שווא על כוונתו לניסיון לשלום בית, הבעל היה מודע לשווי הגן ולזכויות הפנסיוניות של הצדדים וסובב את האישה בכחש, באופן שהאישה ויתרה על חלקה בזכויות הפנסיוניות של הבעל שהיו ידועות לו, כשידוע לו (שהרי הוא ניהל את הצד הפיננסי של הגן) שלאישה אין זכויות שכאלו. לדבריה: הבעל קיבל את דירת הצדדים, והאישה קיבלה את הגן, שספק גדול מה שוויו, מלבד זאת גובה חובות הצדדים שאותם לקח הבעל על עצמו, בהסכם הגירושין אינו כאשר הוצג בהסכם. הבעל התנגד לבקשה למינוי אקטואר, שהוגשה לבית הדין.

וההכרעה בדבר בטלות ההסכם לכאורה בשל כריתתו ללא הבנתו ועל יסוד הטעיה

בית הדין בפסק דינו קבע את אשר קבע כאמור לעיל.

הבהרנו כבר בהחלטתנו אחרי הדיון הראשון שחובה עלינו לברר את זכויות הצדדים שצברו כדי לברר אם ההסכם הוגן או מוטא. אין ספק שאף שהאישה חתמה על ההסכם, האישה לא הייתה מודעת לפרטי ההסכם. וברור שלא הייתה יכולה לדעת את שוויו של הנכס המרכזי שקיבלה בתמורה לחלקה בדירה. כמו כן לא הגיוני שהאישה תוותר על זכויות פנסיוניות המגיעות לה במה שצבר הבעל, ואף שדבר זה נהוג בהרבה הסכמי גירושין שכל צד נשאר בזכויותיו – במה דברים אמורים? כשכל צד זכויות דומות, מה שאין כן במקום שיש פער גדול.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אכן כתב בתשובת הרשב"א שעם הארץ שחתם ולא יודע על מה חתם, קיבל עליו מה שהתחייב, והדין נפסק להלכה במספר מקומות בשולחן ערוך אבן העזר וחושן משפט. אך במה דברים אמורים? בסתמא, שהיה לו לבדוק בקלות ולא בדק – הרי קיבל על עצמו. מה שאין כן בנידון דידן שהדבר לא היה יכול להעשות בקלות (ופוק חזי משך הזמן שנצרך לקבל דוחות האקטואר). ומלבד זאת מסתבר שהאישה הסכימה לתנאים אלו על סמך ההנחה שהבעל כן בניסיון לשלום בית, ולא העלתה בדעתה שהבעל לא מגלה לה את הנתונים האמיתיים, מפני שחשבה שמטרתו לפתור את הסכסוך בדרכי שלום, ולא כך: אף שלגבי שווי הגן יוכל לטעון שחשב ששווי הדירה עם נטילת תשלום החובות שווה לשווי הגן, (והבעל בטיעונו בפני בית הדין אמר ששווי הדירה בניכוי החובות הוא 350,000 ש"ח בלבד), אין ספק שהבעל היה מודע שיש לו זכויות פנסיוניות לא זעומות, בניגוד לאישה שלא צברה כמעט דבר (שהרי הבעל הוא זה שעסק בעניינים הפיננסיים ויודע כמה צברה). לפיכך קבע בית הדין שימונה אקטואר שיקבע אם יש היגיון באופן חלוקת הרכוש שנקבע בהסכם.

הערכת שווי נכס עסקי – עקרונות

דוחות האקטואר לגבי שווי הגן וזכויות וחובות הצדדים (לא כולם) הוצגו לפנינו. בית הדין קיבל את תגובות הצדדים לדוחות אלו ואף שמע את דבריהם באריכות בדיון שנערך לפנינו.

לאחר העיון בדוחות ושמיעת הצדדים חובתנו להבהיר: דוחות אקטואריים שמים את ערכם של נכסי הצדדים, אך לדעתנו יש שוני מהותי במהות השומה, בין נכסים שונים וזכויות שונות שהצדדים צוברים.

יש נכסים ששויים הוא מוחלט וניתן למימוש בכל עת ובכל שעה בערכו או בסכום הסמוך לערכו – נכסים ממשיים כגון נדל"ן או נכסים אחרים, נכסי דניידי, שווי ערך כגון מכוניות או חפצים אחרים. במקרה שכזה השמאי או האקטואר יעריכו את הנכס, המטלטלין או העסק שיש להם שווי השווה לכל נפש.

לעומת זאת בהערכה אקטוארית של עסק שאין לו שווי עצמי, כגון המקרה שלפנינו – גן ילדים, שההכנסות נובעות מאופן תפעולו ומהאנשים שמפעילים אותו, וכגון מכולת, עסק לממכר מזון וכו', שההכנסות נוצרות על ידי טרחה ועבודה של המפעילו ונובעות גם ממוניטין – יש צורות חישוב שונות כפי שמוזכר בהקדמת דוח האקטואר. ובמקרים כאלה, השומה הנוהגת כיום תהיה בהתאם לתזרים המזומנים, דהיינו ההכנסות שיכול להפיק העסק כשיופעל על ידי מפעיל כלשהו, בין מי שהפעילו עד עתה ובין אחר. במקרים כאלה אין באמת ערך עצמי לעסק. במקרה שלפנינו, למשל, הכנסות גן הילדים ייצברו כתוצאה מטרחת האישה שהפעילה את הגן עד עתה ושתמשיך להפעילו, בהנחה שיבואו ילדים להתחנך בגן, כתוצאה מהמוניטין שצברה, אם צברה. הרבה פעמים הדבר תלוי באישינוי הנסיבות שבהם הופעל העסק. לדוגמה בנידון דידן, שבסביבה זו ימשיכו לגור זוגות צעירים ששולחים ילדיהם לגן. שינוי אופי האזור יכול להביא לקריסת העסק.

נוסיף ונאמר: ההנחה בהערכת שווי עסק לפי תזרים מזומנים אמורה להסתמך על קביעת הנחה נוספת, שלא רק המוניטין והיכולת של מי שמתפעל את העסק, כגון גננת בנידון דידן, הם שיפיקו את הרווחים, אלא שמי שיקנה את הגן עם המוניטין שלו, שלא חייבים להיות במקום שבו הוא קיים בדיוק, יוכל להביא גננת שתתפעל את הגן ומשכך יזכה ברווחים. שיטה זו היא השיטה הנוהגת בשומת עסק לפי תזרים מזומנים. הדברים נכונים אקטוארית, ומפני שאין לנו דרך טובה יותר לשום את מה שנבנה במשך שנים אלא רק בדרך זו, או דרך דומה, שכאמור לא מורה בהכרח על ערך עצמי אמיתי.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יש להוסיף שבמקרים שכאלו יש לשום תחילה את שווי הנכסים הנדרשים להפעלת העסק, ולפעמים נכסים אלו הם עיקר שוויו של העסק. בנידון שלפנינו, אם המקום שבו ממוקם הגן היה שייך לצדדים, מסתבר שזה היה עיקר שוויו של גן זה, והוא היה עולה על ערכו שנקבע על פי תזרים מזומנים. בין כך ובין כך בשומה שכזו על פי תזרים מזומנים יש לשום את הכנסות העסק, להפחית את ההוצאות הנצרכות להפעלתו ולשער מה הם הרווחים שיוכל להפיק העסק. השערות אלה הנקבעות על פי כללים חשבונאיים יהוו את שוויו של העסק.

יישום

ומעתה נבוא מן הכלל אל הפרט:

בנידון דידן אין ספק שעלויות הבסיס לתפעול הגן, כגון דמי השכירות, משכורת לגננת, הוצאות שוטפות לאוכל ולדברים הנצרכים לגן, הן הוצאות גבוהות ולא מבוטלות, והרווח יהיה, אם יהיה, בהתאם למספר הילדים שיהיו בגן. מספר מועט של ילדים ייתן רווח מזערי לבעל הגן (אם הקונה אינו הגננת שמפעילה את הגן ומקבלת משכורת). זהו שווי העסק, ולא ההכנסות השוטפות שאמור לקבל כמשכורת מי שמפעילו. משכך במקרים כאלה שווי העסק נקבע לפי מספר הילדים שילמדו בגן, שהרי ממספר מסוים של ילדים ומעלה, בתוספת כל ילד יש הכנסה גבוהה והוצאות מועטות ספציפיות לילד זה. זהו שוויו האמיתי של העסק על פי שיטת תזרים המזומנים.

במקרה שלפנינו הייתה מחלוקת בין הצדדים כמה ילדים למדו בגן, ונפקא מינה בנושא זה: מה היו הכנסותיו, על כל פנים בעבר. אך לצורך מתן הכרעתנו אין אנו צריכים להכריע בנושא זה. האקטואר, בדוח שהגיש, קבע את השווי הפיננסי של הגן במקרים שונים ולפי מספר הילדים שלמדו בו או שאמורים ללמוד בו וכפי המבואר בדוח. נוסיף ונאמר: אף אם אנו מקבלים את טענת הבעל, שבפועל לא הוכחה בדברי האישה, שבגן למדו ילדים שלא דווח עליהם ושלא שולם בעבורם מס, תהיה נפקא מינה – מקבלת הטענה – לגבי קביעת גובה ההכנסות בעת תפעולו. אמנם בבואנו לשום מה שוויו הפיננסי של הגן, אין אנו יכולים לשום את שוויו אלא לפי מספר הילדים הלומדים בו באופן חוקי, מפני שמספר שכזה ניתן לכימות, והקונה הסביר ישלם בעבור זכויות שיוכל להפיק באופן חוקי. אם כי יש לדון בעניין שווי שכזה במי שמוכן להפעיל עסק באופן לא חוקי, ואם ניתן להעלות שווי נכס בשל כך, ואין מקום לכך בפסק דין זה.

מסקנות – בטלות הסכם בהיותו מקפח ונוכח איזודוא בית הדין שאישר את הבנת הצדדים אותו

ומעתה, מכיוון שכפי העולה מהמסמכים בדוח האקטואר הצדדים שילמו ביטוח בעבור עשרה ילדים, מסתבר שזו הייתה כמות הילדים בדרך כלל, שהרי לא מסתבר שהאדם הסביר יחזיק גן ילדים שבו אין ביטוח לחלק מהילדים וודאי שהורים לא יסכימו לדבר שכזה. לפיכך יש לקבוע את שוויו של הגן כגן לעשרה ילדים ושוויו יהיה כאמור בדוח האקטואר: סך 206,614 ש"ח. אין ספק ששווי הגן לא מתקרב לשווי חלקם של הצדדים בדירה שהיה באותה עת למעלה מ-600,000 ש"ח. ואף אם נפחית משווי הדירה את סכום החוב שנקב בהסכם אין ספק שהחלוקה לא שוויונית. כמו כן הזכויות הפנסיוניות שצבר הבעל עולות בהרבה על הזכויות שצברה האישה, ודינן להתחלק בחלקים שווים. משכך אין ספק שהסכם הגירושי מוטה באופן לא סביר לרעת האישה. ומשכך אחת דינו להתבטל.

יש לציין כי גם הבעל בדבריו לפנינו טען שלא הייתה כוונה לקפח את האישה ומטרת ההסכם גם מצידו הייתה חלוקה שווה של הרכוש, וכפי שנכתב בפרוטוקול מיום כ"ו בטבת התשע"ט:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בית הדין: אם אני מבין טוב, לשיטתך, הסכם הגירושין היה הסכם חלוקת רכוש שווה בשווה. וזו הייתה כוונת ההסכם.

המשיב: אכן.

אין ספק שהאישה לא הייתה מודעת לשווי הגן, אמירת בית הדין ששווי הגן דומה לשווי הדירה – אין לה על מה שתסמוך, ולא ברור על סמך מה קבע זאת בית הדין שאין לו הכשרה אקטוארית, בפרט שאף קביעת שוויו אחרי הערכה אקטוארית יכולה להיות שנויה במחלוקת, שהרי במקרים רבים הערך אינו ערך אמיתי של עסק ועיקרו בנוי על טרחת ועבודת המתפעל אותו. גם התנהגות האישה כתנאי ההסכם, כשהאמינה שמטרת הבעל לקיים ההסכם ככתבו וכרוחו, לא מורה על הסכמתה לתוצאות הממוניות של ההסכם שלא הייתה מודעת להן, והרי עצם הצורך למנות אקטואר שיקבע את שווי העסק וידרוש ויחקור עד שיקבל הנתונים על הכנסת הבעל מוכיח שהאישה לא הייתה יכולה להיות מודעת להן. ומה תעשה, האם כשפני הצדדים – לפחות הצהרתית – לשלום בית, תוכל לדרוש מהבעל מינוי אקטואר כדי שיבחן אם ההסכם היה הוגן?

חובתנו לשוב ולהבהיר כפי שכתבנו בפסקי דין רבים, חובת בית הדין בבואו לאשר הסכם לעמוד על פרטיו מחד גיסא ולוודא שהצדדים מודעים לו. משלא נעשה כן, והדבר לא נעשה בנידון דידן, אין תוקף לאישור ההסכם, וההסכם בטל.

הוראות נוספות

א. מכיוון שקבענו שההסכם בטל יש לערוך איזון משאבים שוויוני בין הצדדים תוך בירור מה גובה הזכויות שהיו לבני הזוג, אם היו כאלה מעבר לשווי הדירה, שווי הגן והזכויות הפנסיוניות; מה גובה החובות שהיו מוטלים על בני הזוג במועד אישור ההסכם, בין החובות שהוזכרו בדוח האקטואר בין חובות אחרים שנטענו ושהאקטואר לא עסק בהם בחוות דעתו, ומי פרע חובות אלו.

לאור האמור, בית הדין ממנה את רו"ח [...] להשלים את חוות דעתו האקטוארית ולהמליץ על אופן חלוקת כל הנכסים בין הצדדים. לכשתוגש חוות דעתו המתוקנת ויתקבלו הערות הצדדים לחוות דעת זו יקבע בית הדין את אופן חלוקת הרכוש הסופית בין הצדדים.

הצדדים יישאו בתשלום חוות דעת אקטוארית מסכמת זו בחלקים שווים.

ב. מותר לפרסם את פסק הדין בהשמטת שמות הצדדים.

ניתן ביום כ"ג בתשרי התשפ"א (11.10.2020).

הרב צבי בן יעקב

הרב שלמה שפירא

הרב אליעזר איגרא

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה